

הביאור האמצעי של אבן רשד לספר המידות לאריסטו

א ע"א ספר ניקומאכיא והוא ספר המדות
באור המאמר הראשון

[1] אמר שכל מלאכה וכל חכמה וכל פעל וכל בחירה לדבר מה הנה כבר יראה שאמנם יכון בכל אחד מהם ויחשק בו טוב מה והוא התכלית המכוון במלאכה ההיא 5 או בחכמה או הפעל או הבחירה. ולמה שהיה אשר יכספו הכל אמנם הוא תכליות אלו כולם והיו תכליות אלו כלם טובים הוא מבואר שהכל יכספו הטוב. ולכן היטיב מי שרשם הטוב כשהוא אשר יכספוהו הכל.

[2] אמר וכבר יראה שבין התכליות המכוונות במלאכות חלוף לא מפני חלוף המלאכות לבד אבל גם מפני שהתכליות בקצת המלאכות הם הפעולות עצמם כמו מלאכת המחול וההכאה בכנור ובקצתם התכליות בהם הם הפעולים לא הפעולות כמו הבריאות במלאכת הרפואה. והמלאכות אשר תכליותיהם הפעולים לא הפעולות הנה הפעולים בהם יותר טובים מהפעולות אחר שהיו הפעולות בהם מפני הפעולים.

1 ספר... המדות - ג 2-1 ספר... הראשון ספר המדות לאריסטוטליים ב 2 הראשון + מספר ניקומאכוס לאריסטו
ג 3 כבר - ב 4 ויחשק ויחשק ב 5 בחכמה התכמה ב/ג והוא ב/הם ב 6 הוא/נה ג/ יכספו ב/ יכספו
ב 8 במלאכות במלאכה ב 9 גס + כן ב/ שהתכליות התכליות ב 10 ובקצתם ובקצת ב 12 הפעולות + כמו
הבריאות במלאכת הרפואה ב

3 חכמה: ל scientia; ע מذهب. השינוי הוא של א"ר. 4 יכון... מהם: כן גס ל; אינו בי ובע. זו הוספה מאת א"ר; וציון ההערה שלאחר זו. 6-4 והוא התכלית... יכספו הטוב: כך גם ל; אינו בע ובי. זאת דוגמה טובה לתוספת פירושו ברוחו של אריסטו, והוא נסיון למלא את קוצר לשונו של אריסטו ולהוסיף את החוליות הנסתרות של מחשבתו כדי שתצא ברורה ומחזורית. השוה: ברמן, 'יראת חטא', 6 והיו... טובים: ל 1483 et sint fines earum omnium; ב"1550 et sit finis earum omnium. בשתי המהדורות חסרה מקבילה ל'טובים', והיא, כנראה, נשמטה בטעות. 1550 מנסה להציל את המצב כל כמה שאפשר. על-כל-פנים, נראה, כי העברית משקפת כאן נאמנה את הטקסט הערבי של א"ר. 8 במלאכות: כך ל; אינו בע ובי. א"ר מפרש כאן את הטקסט לפי הבנתו ומייחד סעיף זה לדיבור במלאכות. השוה נותייה במקום הזה. 9-8 לא מפני... בקצת המלאכות: כך ל; אינו בי ובע. 9 אבל גם: ל 1483 licet et 1550; משיט חיבת et המקבילה ל'גם'. 10-9 כמו מלאכה... בכנור: כך גס ל; אינו בע ובי. אריסטו משתמש בדוגמאות של הכאה בכנור (השוה 9498, 45297), אבל לא בקשר לעניינו כאן. 10-11 לא... הרפואה: כך ל; אינו בע ובי. 12-13 אחר... הפעולים: כך ל; אינו בע ובי.

ההדיר וצירף מבוא, חילופי-נוסח הערות ורשימת מונחים
אליעזר זאב ברמן
בתרגום שמואל בן יהודה
תשנ"ט. 417 + xiii עמ' 24 x 15 ס"מ. כריכת בד.

אבו אלוליד מחמד אבן רשד (1198-1126) הפילוסוף, חכם ההלכה המוסלמי איש קורדובה שבספרד, היה מחשובי הפילוסופים של ימי הביניים באסלאם, ביהדות ובנצרות. חשיבות מיוחדת נודעת למפעלו הפרשני לכל כתבי אריסטו שעמדו לרשותו בתרגומם הערבי, ואשר אותם ביאר בשלוש דרכים: הקיצור, הביאור והפירוש. פירושו קנו לעצמם מעמד כהבנה מוסמכת של תורת אריסטו בין מוסלמים ואף ביתר שאת בין יהודים ונוצרים. מקצת הפירושים לא שרדו במקורם הערבי אלא רק בתרגום עברי או לטיני.

בשנת 1931 יזם פרופ' צ"א וולפסון פרסום מהדורות ביקורתיות של כל פירושי אבן רשד לכתבי אריסטו בשלוש לשונותיהם - ערבית, לטינית ועברית. בתחילה היה זה מפעל של האקדמיה האמריקנית של ימי הביניים, ולימים היה למפעל בין-לאומי בחסות האיגוד הבין-לאומי של האקדמיות למדעי הרוח. האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים קיבלה עליה את פרסום הנוסחים העבריים של פירושים אלו. בסדרה זו יצא לאור בשנת תשמ"ו 'מאמר בעצם הגלגל לאבן רשד בתרגום עברי' במהדורת אהרן היימן.

הביאור האמצעי של אבן רשד לספר המידות על שם ניקומאכוס לאריסטו במהדורת אליעזר זאב ברמן הוא הספר השני בסדרה זו. זאת המהדורה המודפסת הראשונה של ביאורו של אבן רשד לספר המידות של אריסטו בלבוש עברי. למעשה, זאת מהדורה ראשונה בת ימינו של הביאור הזה בשפה כלשהי. לבד מכמה קטעים שנתגלו בשולי כתב-יד של התרגום הערבי לספר המידות של אריסטו אבד המקור הערבי של חיבורו זה של אבן רשד, והוא נשתמר רק בתרגומו העברי של שמואל בן יהודה בן המאה ה"ד ובתרגומו הלטיני של הרמנוס אלמנוס משנת 1240 שמהדורתו המודפסת ראתה אור בוונציה בתקופת הרנסנס, והייתה היחידה שעמדה לרשותנו עד עתה.

ספר המידות לאריסטו וספר הנהגת המדינה לאפלטון היו שני המקורות היווניים של מסורת המחשבה המדינית בתרבות המזרח-תיכונית בימי הביניים. חשיבותו העיקרית בשביל הוגים דתיים הייתה ש'הציג מופת מיוחד של החיים המעולים של האדם ורעיונות על הדרכים למימושם של חיים כאלה בחברה האנושית'. הביאור לספר המידות לאריסטו הוא החיבור היחיד של אבן רשד

העוסק ביחסו לפילוסופיה המדינית של אריסטו, ויש לו חשיבות רבה להבנת משנתו המדינית-מוסרית של אבן רשד עצמו. את הביאור לספר המידות גמר אבן רשד בשנת 1177 כשהיה קרוב לשיא פעילותו הפילוסופית ונשתמרה בו המסגרת של ספר המידות. אף שהוא עוקב אחר סדר הדברים של נוסח המקור ומציע את פירושו ברוחו הפילוסופי, הריהו מסגנון, מוסיף ומחסיר בגוף הרצאת הדברים שלו. ספר המידות של אריסטו טבע חותם עמוק בהשקפתו של הרמב"ם על כל היבטיה, אך בשביל דורות היהודים בימי הביניים בתקופה שאחריה היו כתבי אבן רשד אחד המקורות העיקריים להגות הפילוסופית, שכן המלצתו של הרמב"ם הייתה שלא ללמוד את כתבי אריסטו ואפלטון כנתינתם אלא דרך פירושו, ביאורו וקיצורו של אבן רשד. אין אפוא תימה שספר המידות עצמו לא תורגם לעברית אלא בתקופה מאוחרת יחסית.

פנקס קהל טיקטיין שפ"א-תקס"ו

הסכמות, החלטות ותקנות
כפי שהעתיקן מן הפנקס המקורי ישראל היילפרין

החריה, ביאר והוסיף מבוא, נספחים, מפתחות ומילון
מדרכי נדב (מרקל קציקוביץ)

כרך ראשון: הפנקס

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

נושאי התפקידים. הן מלמדות על חייה הפנימיים של קהילת טיקטיין, על דרכי פעולתה של הנהגת הקהל, על צורות שליטתה על חזקות כפקים ערים ופונדקים ועל דרכי היווצרותן של קהילות עירוניות חדשות.

בשנת 1642 בנתה קהילת טיקטיין בית כנסת מפואר, והוא עומד על תלו עד היום. אף שלא נזכרה בנייתו בפנקס, צוינו בתעודות הרחבתו בשנת תע"ג והנוק שניזוק בשרפה גדולה בשנת תצ"ו. בפנקס חומר תיעודי רב על סדרי בית הכנסת ועל הפעילות שהתנהלה בו, שהרי בטיקטיין, כמו בקהילות אחרות, היה בית הכנסת מרכז החיים הקהילתיים.

ראו אור בסדרות האקדמיה

חמישים שנות מדע בישראל – הישגים ואתגרים

נתן שרון, 'הכימיה הביולוגית בישראל – לתולדות התחום ושוורשי ההצטיינות הישראלית בו'. תש"ס. 37 עמ'.

דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, כרך שמיני

מלאכי בית-אריה, 'תולדות הפקתם של כתבי-יד עבריים בימי-הביניים – קדמה או נסיגה?' חוברת 12. תש"ס. 24 עמ', 16 לוחות.

Albert Einstein Memorial Lectures

Carlo Rubbia, 'Harmless Energy from Nuclei'. 1998. 39 pp.

Louis D. Brandeis Memorial Lectures

Francis Reynolds, 'The Diversity of the Common Law:

פנקס קהל טיקטיין (שפ"א-תקס"ו) הסכמות, החלטות ותקנות כפי שהעתיקן מן הפנקס המקורי ישראל היילפרין

ההדיר והוסיף מבוא, נספחים מפתחות ומילון מדרכי נדב (מרקל קציקוביץ)

כרך ראשון: הפנקס. תשנ"ז. ל + 684 + vi עמ'. 15 x 24 ס"מ. כריכת בד.
כרך שני: נספחים, מפתחות ומילון. תש"ס. 186 + ii עמ', מפה. 15 x 24 ס"מ. כריכת בד.

פנקס קהל טיקטיין הוא הפנקס היחיד כמעט של קהילה ראש גליל אשר למרותה סרו קהילות ויישובים בסביבותיה. עד עתה היו כשבעים תעודות מפנקס טיקטיין ידועות לחוקרי תולדות יהודי מזרח פולין מן הפרסומים של שמעון דובנוב בראשית המאה העשרים ב'ברייסקאיה סטארינה' ושל ישראל היילפרין ב'פנקס ועד ארבע ארצות' ו'בתרביץ'. הפנקס המקורי היה שמור בקהילת טיקטיין עד שאבד בשואה, ונוסחו נשתמר רק בהעתקה שהעתיק במו ידיו ישראל היילפרין ז"ל בצעירותו, בסוף שנות העשרים של המאה. בזכות העתקתו ניצל מקור היסטורי רב חשיבות לחקר תולדות יהודי מזרח אירופה ותרבותם.

היילפרין לא הניח בכתובים תיאור מפורט של הפנקס ואפשר ללמוד על אודותיו רק מתוך רשימות והערות שרשם בהעתקתו. אף שהתעודה המוקדמת ביותר בפנקס היא משנת שפ"א/1621, הרישומים השוטפים בפנקס מתחילים בשנת תכ"א. שכן, כפי שמספרת תעודה משנה זו, אבד הפנקס 'בזמן הרעש שנת ת"ך', והכוונה היא ככל הנראה להשתוללות כנופיות של צ'ארנזקי, מצביא כוחות הפולנים שלחמו נגד השוודים. מן האזכורים ומן ההתייחסויות אל הפנקס בתעודות אפשר ללמוד על תפקידו ועל ערכו בארגון הקהל ועל סוגי השימוש שעשו בו, ולהגדיר את טיבו כמסמך משפטי. בראש ובראשונה נרשמות בו הסכמות והחלטות של הנהגת הקהל בעניינים שוטפים וכן תקנות המחייבות את הקהל כל עוד אינן בטלות או מוחלפות באחרות. לפעמים נרשמו בו גם דברים חשובים לפרט. לעומת זה אין למצוא בפנקס פרוטוקולים של דיונים בענייני הקהילה, התייחסויות לעניינים שבהשקפות ודעות ולמאבקים ומחלוקות בתוך הקהילה, ועל כן אין הוא משקף את סיפור חיי היום-יום של קהילת טיקטיין.

אף על פי כן לפנקס טיקטיין חשיבות מיוחדת, שכן טיקטיין הייתה קהילה ראש גליל בוועד ארבע ארצות וקהילה ראשית לקהילות וליישובים בסביבתה – שהנהיגה אותם, בהתייעצות אתם חילקה את נטל המסים ותמכה בהם בעת הצורך. התקנות המובאות בפנקס משקפות את המבנה הארגוני של מוסדות הנהגה של קהילת טיקטיין כקהילה ראש גליל ואת תחומי האחריות של